

Karel

Hvízdala

Jiří

Příběh

Hledání
smyslu

Hledání smyslu
Esejistický dialog

Karel Hvižďala
Jiří Přibáň

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Redakce Adéla Petruželková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023
© Karel Hvižďala, Jiří Přibáň, 2023

ISBN 978-80-246-5595-6
ISBN 978-80-246-5596-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

- 8 Prolog
- 14 I. Lidé nehledají pravdu,
ale smysl života
- 42 II. Smysl a kulturní hodnoty
- 78 III. Sebevraždy těch
druhých
- 108 IV. Smysl a nesmysl
v umění
- 136 V. Věda a filozofie
zapovězených kultur
- 164 VI. Válka – absolutní smysl,
nebo nesmysl?
- 192 VII. Politika hodnot,
nebo hodnotná politika?
- 222 Epilog: Smysl politiky
každodennosti

Na lidské tvorbě není nic tajemného. Nicméně
neexistuje skutečná tvorba bez tajemství.

Albert Camus, Mýtus o Sisyfovi

Prolog

Když jsme před devatenácti lety spolu vedli první rozhovor, nenapadlo nás, že se od něj začnou odvíjet další dialogy, které nakonec vyústí do naší společné trilogie *hledání* – nejprve dějin, poté odpovědnosti a nakonec i čtenáři právě předkládaného smyslu. Již naše druhá společná kniha vznikla na popud nakladatelství Karolinum, které vyzvalo Karla Hvižďalu, aby připravil knihu k 100. výročí republiky. Po první knize *Tyranizovaná spravedlnost*, na níž jsme začali pracovat v roce 2004 a která by také mohla mít název *Hledání spravedlnosti*, jsme už věděli, že naše pohledy jsou kompatibilní a můžeme se jeden na druhého spolehnout. Tak vzniklo *Hledání dějin*, což byl název, který vymyslel Jiří Příbáň cestou z nakladatelství. Následovalo *Hledání odpovědnosti*, což je pro změnu titul, který vymyslel

Karel Hviždala, abychom se mimo jiné vyhnuli banálnímu pokušení zaměřit se po dějinách a minulosti na prognostické „hledání budoucnosti“.

Při práci na tomto třetím a závěrečném dílu naší trilogie jsme se po dějinách a etice chtěli zaměřit především na otázky kultury, které se nám neustále objevovaly v předchozích dialogích. Nechtěli jsme však žádné „hledání identity“, protože tou jsme se obsírně zabývali již v *Hledání dějin*. Dialogy o umění a kultuře, ale také o sebevraždě a v neposlední řadě o válce, kterou ruský agresivní útok proti Ukrajině proměnil v aktuální a naléhavé téma u nás doma i v celé Evropě a mimo ni, nás stále víc vedly k tomu, že jsme opustili i pracovní rámec hledání toho, jak se mění jazyk a s ním způsob, jakým spolu komunikujeme ve společné kultuře a myšlení. Jiří Příbáň se v té době shodou okolností vědecky zaobíral českým disentem a jeho vlivem na proměnu politického a právního jazyka a Patočkovy úvahy o dějinách a politice v *Kacířských esejích* ho inspirovaly k názvu *Hledání smyslu*. A Karel Hviždala ve stejné době pracoval na knize *Chvění je naděje*, v níž se snažil popsat šablony myšlení, které nám brání v jasnějším a ostřejším pohledu na vše, co se kolem nás děje, jako například až do poslední chvíle přehlížené a podceňované Putinovy přípravy na válečnou agresi proti Ukrajině. Na názvu *Hledání smyslu* jsme se proto okamžitě shodli v přesvědčení, že takové hledání nám otevírá široké pole esejisticky pojímaného dialogu i zásadní otázku, zda je vůbec možné sjednotit různorodé formy společenské komunikace nějakým obecným a nadčasovým smyslem naší kolektivní i individuální existence.

Jak napsal Michel de Montaigne: „Jen esej je forma, která má možnost dát našim slovům křídla,

překvapit nás, zaskočit, oslnit, vyvést z míry, což jsou právě ty nástroje, které – byť malé – skupiny lidí mohou stmelit, protože jsou rezistentní vůči tomu, co je již myšleno a co po nás stéká jako déšť.“ Jenže tentýž autor již v raně moderní době na konci 16. století také napsal, že „každý skutečný esej připomíná, že ničemu, co se týká fungování společnosti, nemůžeme nikdy bezezbytku rozumět, a tudíž nás nabádá k tomu, abychom nedůvěřovali nikdy těm, kteří se tváří, že to umějí“. O staletí později poznamenal Karel Čapek, že nemáme mořského břehu a naše země je obklopena horami a že podobně jsou na tom i naše myšlenky. Proto myslet v našich končinách znamená o to větší výzvu pokusit se tyto hranice překračovat, hledat to nejdůležitější, co je ve slovech i za nimi a z čeho můžeme čerpat naději. Právě o to se v této knize pokoušíme, i když konečné odpovědi od nás neočekávejte, protože kdyby takové odpovědi existovaly, neexistovala by kultura ani filozofie.

Všechno funguje, ale nic nemá smysl. I tak by se dal shrnout základní pocit moderního člověka žijícího ve stále racionálněji organizované společnosti, ve které přitom narůstají iracionální pocity strachu a nebezpečí. Společenský vývoj vede ke stále větším možnostem individuální seberealizace a sebenaplnění, ale zároveň paradoxně zvětšuje i pocity osamělosti, vykořenění a ztráty smyslu vlastní existence. Navíc i v takto individualizované společnosti vedou lidé nadále totální boje o hodnoty, jejichž výsledkem je ovšem jejich stále větší rozklad a rozpad. Hledání smyslu se proto musí začít odvíjet právě od těchto paradoxů naší současné civilizace. Je cvičením života mezi paradoxy.

Součástí tohoto cvičení je i pochopení toho, že kultura není systém hodnot, který sjednocuje

společnost a zajišťuje její integritu tím, že stanoví, co je dobré a zlé. Kultura umožňuje vystoupit ze společenského rámce s jeho zdánlivě pevnými hodnotami a hledat smysl i v tom, co se odehrává mimo společnost i lidský život v ní. Jinak řečeno, kultura dokáže spojovat lidské s nelidským, tedy svět člověka se světem božským nebo přírodním.

Zatímco dialogy v *Hledání dějin* vycházely z časové osy a jednotlivá témata na sebe historicky navazovala, uspořádání dialogů v *Hledání odpovědnosti* pro změnu vycházelo z diferencovanosti současné společnosti, a jednotlivé kapitoly se tak zabývaly různými společenskými systémy od politiky, hospodářství a práva až po vědu, vzdělávání a média. K dialogům v knize, kterou jste právě otevřeli, jsme se však rozhodli přistoupit jiným způsobem vzhledem k tomu, že se obracíme k samotnému smyslu hledání, tedy i smyslu našich dialogů. Proto se jednotlivé dialogy vzájemně mnohem víc tematicky prostupují, navazují na sebe a jednotlivé problémy se vzájemně proplétají a vrací se v různých souvislostech a spojitostech mezi vědou, filozofií, náboženstvím nebo uměním a politikou. Tato tematická i argumentační stavba si vyžaduje i zvýšenou míru soustředěnosti, ale ta čtenáře současně staví do stejného postavení, v jakém jsme se oba nacházeli během posledních dvou let při vedení těchto dialogů, totiž ve stavu zvýšené možnosti soustředění na vše, co jsme v posledních letech hledali a co v následujících kapitolách dospívá ke svému konci návratem na samý počátek hledání.

Karel Hvižd'ala a Jiří Přibáň

I. Lidé nehledají
pravdu, ale
smysl života

Karel Hviždala: Než se začneme bavit o smyslu života, zdá se mi, že bychom měli přesněji definovat i slovo život. Myslíme v tomto spojení život konkrétní lidské bytosti, nebo život jako to, co existuje nezávisle na nás a do čeho jsme se narodili?

Jiří Přibáň: Člověk je stvoření hledající smysl všeho, nejvíc své vlastní existence. Tím se liší od všech ostatních stvoření. Řekne-li se smysl života, musím se vám ovšem přiznat, že se mi současně vždy vybaví také stejnojmenný film sestávající z komických epizod od Monty Python a hned v závěsu i román *Snídaně šampionů* od amerického spisovatele Kurta Vonneguta Jr., ve kterém otázku „Jaký je smysl života?“ kdosi načmáral na dlaždičky na záchodcích jednoho newyorského kina. Když si ji přečte hlavní hrdina

Kilgore Trout žijící v chaosu tohoto velkoměsta, má po ruce okamžitou odpověď ve formě jednoduché říkanky, že je to „být očima / a ušima / a svědomím / Stvořitele Vesmíru / ty blázne“. Vonnegutovu tragikomiku jsem měl vždycky rád, vyrůstal jsem s ní během gymnaziálních let a obdivoval jsem její subverzivní schopnost vložit ty nejdůležitější otázky do těch nejsměšnějších kontextů. On, Monty Python a mnozí další komici, umělci a literáti nám připomínají, že ty nejdůležitější otázky jsou vždycky současně bláznivé a směšné a odpovídat na ně je leckdy příhodnější v prostředí špinavých záchodů než ve vyleštěných přednáškových sálech. Na té Vonnegutově říkance je krásná její dětsky odzbrojující jednoduchost i skutečnost, že bez svědomí, tedy etického postoje, by sama otázka ztratila smysl. Právě v tomto paradoxu se ukazuje bláznivost i neodbytnost samotné otázky. Mimochodem Vonnegutovu říkanku kdysi zhudebnily členky legendární české punkové skupiny Dybbuk, ale místo „svědomí“ vložily do textu „vědomí“. To je sice logičtější a filozofičtější, ale vytrácí se tím, co bylo pro Vonneguta nejdůležitější, totiž že člověk má tady na světě povinnost dívat se a naslouchat, jako kdyby on sám byl svědomím Stvořitele Vesmíru. To znamená nejen, že bychom se s Kilgorem Troutem měli dívat na náš do zkázy se řítící svět z hlediska věčnosti, *sub species aeternitatis*, ale také vědět, že tento Stvořitel sám má svou etiku a svědomí, že je tedy současně osobou. To jen zcela na úvod, abyste věděl, že pro mě má vaše otázka současně velmi konkrétní umělecký a kulturně generační kontext, ve kterém má tento zcela zásadní filozofický problém svou absurdně komickou formu, kterou nesmíme z našich dialogů předem vykázat, ale naopak bychom se i na ni měli pokusit navázat.

Taková otázka se prostě nesmí brát jen vážně, vždy je třeba ji současně nadlehčovat, držet ji i sebe nad hladinou a smát se nad ní společně s naším Stvořitelem.

S tím samozřejmě souhlasím i proto, že jednou z klíčových postav české a evropské literární kultury je Josef Švejk, jehož „osudem“ je kráčet dějinami, v nichž se okázalý a domněle univerzální smysl imperiálních říší ukazuje jen jako nesmyslný žvást. Nejspíš i proto tak silně inspiroval Josepha Hellera v románu *Hlava XXII*, jehož hlavní hrdina Yossarian je v lecčems Švejkovi blízký.

Určitě, protože oba romány patří mezi literární díla, která odhalují povrchní nesmyslnost a chaos v tom, co se okázale považuje za hluboký smysl a prazáklad hodnotového a společenského řádu. Armáda se tu nabízí jako velká metafora právě této absurdní situace, ve které je domnělá záruka politického pořádku a bezpečí ve skutečnosti zdrojem největšího chaosu a nebezpečí pro člověka. Oba romány jsou svědectvím moderní lidské tragédie, ale současně nám trhají bránice, protože přesně popisují faktickou nesmyslnost oficiálně diktovaného smyslu.

Dobře, zkusme tedy hledat smysl se vší tíhou i lehkostí té naší původní otázky, a to při vědomí paradoxu, že smysl nelze najít, ale o to víc je třeba ho hledat.

Hledání smyslu je pochopitelně téma, kterým se odnepaměti zabíraly rozmanité náboženské a filozofické systémy a které přesahuje možnosti našeho dialogu. Může mít formu teologickou, ve které Bůh smysl určuje, zatímco člověk ho hledá.

Může mít také romanticky vypjatou a skeptickou formu Shelleyho nedokončené básně *Triumf života*, ve které snícím básníkovi Rousseauův stín líčí, co ho v životě potkalo, ale přesto mu nedokáže odpovědět na otázku, co je život. Může vycházet z Camusovy paradoxně existenciální otázky, jak smysluplně prožít život, který je sám o sobě absurdní a smysl postrádá. Mohli bychom si ale poněkud skromněji položit otázku smyslu našich hledání, a tím uvést všechny dialogy, které jsme spolu vedli v posledních téměř dvaceti letech, zpět k jejich počátku a nulovému bodu. Takové zacyklení, ve kterém víc než právo, dějiny nebo odpovědnost je důležitý smysl samotného hledání. Dostali jsme se tak do situace, ve které hledáme smysl hledání smyslu. A s tím pochopitelně i smysl této sebereferece, abychom se vyhnuli nekonečnému regresu.

Takové paradoxy jsou ale důležité nejen pro vedení dialogu, ale i uspořádání veřejného prostoru, že ano? V něm se také objevují rozpory a protiklady, takže si ho žádné ideje, přesvědčení nebo názory nemohou a nesmějí nikdy přivlastnit. Souhlasíte s tím?

I naše dialogy představují takovou cestu plnou rozporů a kontradikcí, z nichž jsme se snažili nalézt východisko jejich pojmenováním, takže jsme se nakonec po dvaceti letech dopracovali až k tomuto dialogu o hledání samotného smyslu. Začali jsme v roce 2004 rozhovory na téma právního státu, které se často zaměřovaly na techniku moci a právo jako základní nástroj, jak moc v demokratickém státě současně provozovat i omezovat. Současně s tím, jak jsme rozebírali fungování právního státu, nás stále víc

zaměstnávala otázka, proč se takový stát buduje a jaký je jeho smysl. Také proto se v názvu naší první knihy objevila spravedlnost jako základní míra toho, jak má právo fungovat a k čemu má směřovat. Rozpravy o právním státu nás později dovedly k otázce, jak takový stát historicky vzniká a proč jsou jeho dějiny současně dějinami moderních národů a hledáním jejich identit. Postupovali jsme opatrně, ale přitom bylo stále patrnější, že takové historické budování státu je neodmyslitelně spjaté s otázkou smyslu samotných dějin. A toto hledání dějin a jejich smyslu nás dovedlo až k otázkám etickým, takže jsme se rozhodli pokračovat v hledání odpovědnosti. Byl jsem přesvědčen, že tím jsme tuto volnou řadu dialogů uzavřeli. A přesto jsme se nakonec vrátili k tomu, co nás neustále během těch let pronásledovalo, totiž jestli se ke všem těm právním, historickým a etickým tématům neváže ještě cosi obecnějšího, hledání samotného smyslu existence člověka i společnosti.

Pokud budeme chápat smysl jako sebereflexi, nabízí se tu příklad Camusovy poslední, nedokončené knihy *První člověk*. Hlavní postava Jacques Cormery se ve fiktivním příběhu vrací do Alžíru k matce, aby hledal svého otce, ale přitom jde ve skutečnosti o beletrizovanou autobiografii, v níž se Camus formou románu zamýšlí i nad smyslem svého života.

Camusův rukopis i mnoho dalších literárních a jiných děl ukazuje, že smysl života se nám vždy odkrývá retrospektivně. Budoucnost tady paradoxně rodí minulost. Naše hledání smyslu života je zaměřené na budoucí poznání a jeho nadčasovou platnost, a tak se v tomto procesu

obracíme i do minulosti a rekonstruuje si ji pro naše současné a budoucí úkoly. Sigmund Freud v této souvislosti hovořil o *Nachträglichkeit*, tedy o myšlenkách, které nás napadají zpětně a přicházejí k nám. Smysl, který hledáme, si retrospektivně vytváří svůj vlastní život. Není to tak, že bychom na základě našich životních zkušeností dokázali určit smysl života samého. Přesně naopak, hledání smyslu vede k rekonstrukci života, ať v uměleckých dílech, nebo filozofických či etických úvahách. Život se ukazuje vždy ve zpětném nasvícení nějakého životního úsilí o naplnění smyslu.

Může se člověk dobrat smyslu jen náhodou, mimochodem? A má pak takový náhodný smysl stejnou váhu?

Již samo spojení „hledání“ a „smyslu“ může svádět k falešné představě, že hledání je nějaké úsilí či pohyb, zatímco smysl představuje stálost a jistotu, ke které tím hledáním dospíváme. Jenže ve skutečnosti je to naopak, v hledání je skryta naše základní životní zkušenost, zatímco smysl se nám často jeví jako pohyblivý terč. V okamžiku, kdy si myslíme, že máme metodu nebo kritéria pro jeho odhalení, nečekaně nám uniká a staví naše hledání do zcela jiných souvislostí. Dovolte mi, abych se takto na samém začátku našich rozhovorů zmínil o jednom zajímavém jevu. Před několika lety se otevřela v severním Walesu turistická stezka obnovující někdejší středověkou poutní cestu, která končí až na malebném Bardsey Island, označovaném také jako ostrov dvaceti tisíc svatých. Nově vybudovaná stezka, kterou spolufinancovala i Evropská unie, navazuje na